

Tengely Adrienn: A Mária-kongregációs könyvtárak a 20. század első felében

A 20. század első felében a közösségi művelődés történetének még nagyon sok eleme feltáratlan, különösen igaz ez az egyházak esetében, mellyel kutatás még alig foglalkozott (Juhász – Simándi 2008). Bár a gyakran egyházi szervezésű népfőiskolák szerepe a kor művelődésében ismert, azonban ezzel szemben a hitbuzgalmi társulatok ilyen irányú munkája teljesen feltáratlan, holott ezek – különösen a Mária-kongregációk – szintén jelentős mértékű kulturális tevékenységet fejtettek ki, melynek legfőbb színterei a kongregációs könyvtárak voltak.

A Mária-kongregációk

A Mária-kongregációk a 20. század egyik legnépszerűbb katolikus hitbuzgalmi társulatainak számítottak, melyek egyedi sajátossága volt, hogy a legtöbb társulattal szemben kizárólag egyazon nemű, korú, illetve társadalmi helyzetű és műveltségű tagokat tömörítettek. A kongregációk elsődleges célját a személyes vallásosság és lelkiélet elmélyítése jelentette elsősorban Szűz Mária erényeinek követése által. Emellett a jezsuita szellemi irányítás következtében feladatuk volt a katolikus társadalmi elit kinevelése is, ezért ez a társulati forma elsősorban a felső- és középrétegekben, illetve a középiskolákban vált népszerűvé (Bangha 1911:3-9, 16-23; Löffler 1925:8-67; Kongreganisták kézikönyve 1937:3-5, 84-86).

A szervezet eredete a 16. századba nyúlik vissza: 1563-ban Jean Leunis páter a római jezsuita kollégiumban egy ifjúsági Mária-társulatot alapított a buzgóbb tanítványok számára, melyet XIII. Gergely pápa 1584-ben jóváhagyott. A Mária-kongregációk hamarosan az egész katolikus világban elterjedtek, de már nemcsak az ifjúság körében, hanem a társadalom szélesebb rétegeiben is. A kongregációk a barokk kori Magyarországon is az egyik legnépszerűbb társulati formának számítottak. II. József ugyan a többi társulattal együtt ezeket is feloszlatta, de a 19. század végétől a katolikus megújulás éveiben újra elterjedtek (Mohl 1898; Löffler 1925:68-83; Hermann 1973:332, 373, 442, 496; Tüskés – Knapp 1992:28, 33-34; Petruch 1992: I. 141-142, 260-261; Petruch 1994: II. 161-168, 335-348).

A kongregációs könyvtárak előzményei és céljai

Már egyes barokk Mária-kongregációk is jelentős könyvkiadási és terjesztési tevékenységet folytattak (Kádár 2013), a 20. század elején pedig már általános kíváncsiságnak számított, hogy a kongregációk saját könyvtárral rendelkezzenek, még ha ez igen szerény méretű volt is. „Az

olvasmány a szellem tápláléka s aki egészségtelen táplálékot szeret, maga sem lehet egészséges. Ezért helyez a kongregáció nagy súlyt arra, hogy a kongreganisták minél több jót s minél kevesebb rosszat olvassanak.” – fogalmazta meg Bangha Béla páter (Bangha 1941:375).

A kongregációs könyvtárak hármas célt szolgáltak. Egyrészt a kongreganisták életéhez kötelezően hozzátartozott a lelkiélettel foglalkozó, a vallásos érzést elmélyíteni hivatott művek tanulmányozása, mely saját könyvtár működtetésével volt a legegyszerűbben kivitelezhető (Kongreganisták kézikönyve 1910:244.; Kongreganisták kézikönyve 1937:73–74). Másrészt a könyvtárak lehetőséget nyújtottak a kongregációkba tömörülő katolikus elit műveltségének emelésére: *„nálunk, hívő katolikusoknál, nagy hiba, hogy sokan vannak közülünk, akik lelkük művelésre s tudásuk gyarapítására nem fordítanak elég időt s fáradságot. Pedig ez nem helyes; nem szabad megengedni, hogy a vallás ellenségei képzettség és olvasottság dolgában túlszárnyalják a vallásosakat.”* (Bangha 1941:376) Harmadrészt pedig a 20. század elején a katolikus élet egyik alapvető kívánalmaként jelent meg a katolikus irodalom és sajtó pártolása és ezzel párhuzamosan az erkölcs- és vallásellenesnek tartott kiadványok elkerülése, sőt, bojkottja, hisz *„az ellenség hitünk és katolikus erkölcsünk várát főleg a gonosz sajtóval és irodalommal ostromolja”.* (Bús 1927:134) Ez a kíváncsi a Mária-kongregációk körében is erőteljesen jelentkezett: *„Amennyire azonban iparkodik a kongregáció, hogy tagjainak jó könyveket adhasson kezébe, ép [sic!] oly gondossággal óvja tagjait a jó erkölcsöt rontó rossz könyvek olvasásától. A kongregáció hú tagjai nemcsak maguk fognak óvakodni az ilyen könyvek vagy újságok olvasásától, még inkább a járatásától, hanem úgy tanuló éveikben, mint később is oda fognak hatni, hogy mások se olvassák azokat!”* (Az Erősség Tornyáról elnevezett 1908:6) Ennek legcélravezetőbb módja olyan saját könyvtárak létrehozása volt, amely ellenőrzötten csak a „jó” sajtót és irodalmat tartalmazta, szemben a nyilvános könyvtárakkal (Bús 1927:134–139).

A könyvtárak megszervezése

A fenti okokból kifolyólag a könyvtárak megszervezésére rendszerint nem sokkal az egyes kongregációk megalapítása után sor került, általában könyv- és pénzadományok segítségével. Például a pécsi Miasszonyunk rendi Tanítónőképző Intézet 1901-ben alakult Mária-kongregációja esetében a társulatot felkaroló iskolai vezetőség hamarosan tervbe vette a kongregációs könyvtár létesítését is a tagok szellemi és lelki szükségleteinek kielégítésére. 1903 januárjában kezdték meg a gyűjtést és egy hónap múlva – a vásárolt könyvekkel együtt – már 230 kötettel büszkélkedhettek, melyek egy részét adományként kapták, más részét pedig vásárolták. Az 1906–1907-es tanévben Dulánszky Mária, a kongregáció zászlóanyja 50 koronás adományából ismét jelentősen gyarapodott a könyvtár, így 1908-ben már háromszáz kötetből állt. Beszerzések és ajándékozások az elkövetkező években is történtek, így a könyvtár állománya folyamatosan gyarapodott (Szentkirályi 1908:160; A Miasszonyunkról nevezett 1907:19–20.; A Miasszonyunkról nevezett 1914:51–52.; A Miasszonyunkról nevezett 1915:42–43). Hasonlóképpen a Miasszonyunk rend Belső Polgári Iskolájában két évvel később, 1903-ban megszerveződött kongregáció szintén rendelkezett saját könyvtárral, melyet adományokból létesítettek a társulat megalakításával egy időben (Szentkirályi 1908:175–176; A Miasszonyunkról nevezett 1904:21–25; A Miasszonyunkról nevezett 1913:18–19). A zárdában 1906-ban a Külső Polgári Iskolában is megalakult a kongregáció, mely szintén azonnal megszervezte saját külön könyvtárát (A Miasszonyunkról nevezett 1907:23–24). De nemcsak az iskolai, hanem a felnőtt kongregációknak is volt saját könyvtára. Például ugyanitt a Felnőtt Leányok Szent Ágnesről nevezett Mária-kongregációja rendelkezett egy *„jelentős terjedelmű”* könyvtárral –

mely állományát farsangi műsoros teadélutánjaik bevételeiből gyarapították –, csakúgy, mint az Úrinők kongregációja (Szent Ágnes Mária-kongregáció 1931:5; A Pécsi Uri Nők 1931:4.; Pécsi Úrinők 1941).

A könyvtárak állománya

A kongregációs könyvtárak meglehetősen szerény méretűek voltak, általában pár száz kötetből álltak, például a fentebb említett három iskolai kongregáció könyvtára 1908-ban összesen csupán mintegy ötszáz könyvet tett ki (Szentkirályi 1908:160, 184). Hasonlóképpen Pécsen a Püspöki Tanítóképző Intézet Mária-kongregációjának könyvtára 1906-07-ben 130 kötetből állt, a következő évben pedig 164 kötetet számlált (A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1907:14-16; A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1908:8-11). Ezzel szemben a pécsi Úrinők kongregációja viszonylag gazdag könyvállománnyal rendelkezett: az 1940-es évek elején 800 kötetből állt (Pécsi Úrinők 1941).

A kongregációs könyvtárak állományát szigorúan ellenőrizték, nehogy véletlenül a tagok kezébe nem illő olvasmány kerüljön be, a társulat papi igazgatója, a prézes beleegyezése nélkül egy kötetet sem lehetett állományba venni (Kongreganisták kézikönyve 1937:129). A fentebb ismertetett céloknak megfelelően a kongregációs könyvtárak állományát lelkiélettel foglalkozó munkák, tudományos vagy ismeretterjesztő művek, illetve a konzervatív ízlésvilágot tükröző, sokszor vallásos témájú szépirodalmi művek alkották.

A lelki olvasmányt a kongregációk szabályzatai is előírták, bár a források szerint voltak társulatok, amelyekben erre nem helyeztek túl nagy hangsúlyt, holott Bangha Béla páter szerint *„a lelki rendszeres ápolás és öntözés nélkül elszárad; a lelki olvasmány az, amely által mindig új és új meleg eső járja be az Úr Jézus vetését”* (Bangha 1941:376; Kongreganisták kézikönyve 1910:244; Kongreganisták kézikönyve 1937:73-74). A kongregációs életet irányító jezsuiták úgy vélték, hogy a rendszeres lelki olvasmány azért fontos, mert állandóan vallásos érzelmek között tartja a kongreganistákat és mindig új témát szolgáltat az elmélkedéshez. Leginkább az evangéliumokból, Szent Pál leveleiből, Szalézi Szent Ferenc műveiből, Kempis Tamás Krisztus követése, illetve Rodriguez Alfonz A keresztény tökéletesség gyakorlása című munkáiból, vagy esetleg a szentek életéből ajánlottak olvasni naponta egy-egy fejezetet. Úgy gondolták, hogy hatékonyabb, ha a kongreganisták nem egyszerre olvasnak sokat a lelki könyvekből, hanem gyakran kevesebbet (Bangha 1941: 376-377; Kongreganisták kézikönyve 1910:244; Kongreganisták kézikönyve 1937:73-74).

A tudományos és ismeretterjesztő művek esetében elsősorban a hittudományi munkák számítottak fontosnak. Bár egy művelt embernek természetesen tisztában kellett lennie a természet- és társadalomtudományos eredményekkel is, de a jezsuiták szerint a kongreganistáknak elsősorban a hittudományban kellett jártasnak lenniük, természetesen mindenkinek a maga szintjén: a magas iskolai végzettségű úriembereknek a modern tudomány és a vallás kapcsolatát taglaló műveket ajánlották, míg az alacsonyabb műveltséggel rendelkezőknek, illetve az iskolásoknak az általános műveltséget elmélyítő, tudományos ismeretterjesztő jellegű könyveket, illetve a hitvédelmi irodalmat javasolták (Bangha 1941: 377-379).

A szépirodalmat sem tartották elvetendőnek, mivel „egy-egy jó költemény, elbeszélés, regény rendkívül erős nevelő hatással lehet, finomítja a lelket s megtanít az élet mélyebb ismeretére”

(Bangha 1941:379). Azonban a szórakoztató olvasmányok kiválasztását rendkívüli odafigyelést igénylő kérdésnek tartották, ugyanis ezek esetében volt a legnagyobb esély – és kísértés – arra, hogy erkölcstelennek tartott könyvek kerülnek a kongreganisták, főleg a fiatalok kezébe. Erősen óvták a kongreganistákat az olyan modern írók – például az érzéki jeleneteivel a korban nagy botránkozást kiváltó Zola – munkáitól, akik olyan témákat jelenítettek meg, „amelyekről tisztességes emberek beszélni sem mernek”. Ezzel szemben főleg az elkötelezett katolikus szerzőket ajánlották, vagy legalábbis olyan írókat, akik a konzervatív irodalmi hagyományok letéteményesei voltak, például Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Tormay Cécile, Gulácsy Irén (Bangha 1941: 379–381; Kongreganisták kézikönyve 1937:110; Bús 1927:134–139).

Az egyes kongregációs könyvtárak valóban ezt a felépítést követték. Például a pécsi Úrinők kongregációjának 1941-es könyvtárjegyzéke szerint a könyvállomány majdnem fele vallási tárgyú munka volt, közel 40 %-a szépirodalom, míg mintegy 5%-a tudományos mű. Ezek mellett megtalálhatóak voltak kis számban útleírások, illetve néhány közéleti témájú kötet is (Pécsi Úrinők 1941).

A kongregációs könyvtárakban természetesen a könyvek mellett megtalálhatóak voltak a különféle katolikus folyóiratok is, annál is inkább, mert a kongreganisták egyik fontos feladatának számított az éppen a jezsuiták tevékenysége folytán felvirágzó katolikus sajtó támogatása (Klestenitz 2005). Az egyes kongregációk társadalmi, nemi és korösszetételét tükrözték a járatott lapok. Például a pécsi Tanítónőképző Intézet kongregációs könyvtárába kimondottan a középosztálybeli, iskolázott fiatal nők érdeklődésének megfelelő katolikus lapok jártak: a Zászlónk című szépirodalmi ifjúsági folyóirat, a Nagyasszonyunk, a női Mária-kongregációk szépirodalmi és ismeretterjesztő folyóirata, A mi lapunk, a katolikus munkavállaló nők lapja és melléklete, a Dolgozó Nők Lapja, valamint a Katholikus Népszövetség (A Miasszonyunkról nevezett 1914:51–52). Hasonlóképpen a pécsi Úrinők Mária-kongregációja könyvtárába a „harcos katolicizmus” lapja, a Bangha Béla páter szerkesztette szépirodalmi és közéleti témájú Magyar Kultúra és a konzervatív szépirodalom egyik legnépszerűbb lapja, az Élet járt (Pécsi Úrinők 1941). Ezek mellett természetesen minden kongregációs könyvtárban megvolt a Mária-kongregáció című társulati közlöny is.

A könyvtárat a tagok közül választott könyvtáros kezelte, aki tisztségéből adódóan a társulat életét irányító magisztrátus tagjai is volt. A könyvtáros feladata volt, hogy a beszerzett vagy ajándékba kapott könyveket azonnal ellássa számmal és pecséttel, bevezesse a könyvtár jegyzékébe és a megfelelő helyre rakja, illetve egy meghatározott időpontban kiadja a könyveket a kölcsönözni kívánó olvasóknak. Oda kellett továbbá figyelnie a könyvek jó állapotára is – különösen visszahozatalkor – és ha szükséges volt, gondoskodnia kellett a bekötésükről (Kongreganisták kézikönyve 1910:110, 271; Kongreganisták kézikönyve 1937:129). Ajánlatos volt a könyvtár állományáról két jegyzéket is vezetni szakok és szerzők szerint, melyeket kifüggesztettek vagy odaadtak a tagoknak, sőt, jelentősebb terjedelmű könyvtár esetén akár ki is nyomtathattak (Bús 1927:153).

A könyvtárak megszűnése

1946 és 1949 között a létrejövő kommunista hatalom feloszlatta a katolikus egyesületek többségét, köztük a Mária-kongregációkat is (Gergely 1985:57, 84; Havasy 1990:50). A feloszlátott kongregációk vagyonának, így könyvtárainak sorsa is bizonytalan. Előfordult, hogy a tagok hazamenekítették a könyveket és otthon őrizték tovább „szebb napokat” várva. De az is gyakori

volt, hogy a társulat helységeibe költöző új „lakók”, általában valamilyen hivatal munkatársai az ott talált könyveket a PAHUBE-ba, a MÉH elődjébe küldték, ahonnan zúzdába kerültek, vagy egyszerűen szétszórták, elégették, tönkretették. Legjobb esetben a könyveket a hatalom emberei lefoglalták és átadták az Országos Könyvtári Központ munkatársainak, akik átvizsgálták az anyagot, majd a használhatónak vélt könyveket különböző könyvtárakba szállították, az elavultnak vagy politikai okokból „károsnak” vélt kiadványokat pedig a zúzdába küldték (Wix 1997:11–29, 53–55, 66; Horváth 1978:236, 239–244).

Konklúziók

A Mária-kongregációs könyvtárak bár általában nem rendelkeztek nagy könyvállománnyal és csak egy szűk réteg, a társulati tagság részére voltak elsősorban elérhetőek – bár tudunk egyes esetekben arról, hogy külsős személyek is használták (A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1908:8–11)–, de hatásukat tekintve jóval nagyobb jelentőséggel bírtak. Ugyanis alapvetően az egész katolikus közéletet irányító elit, illetve jövődó elit alkotta a kongregációk tagságát, így ezen férfiak és nők, fiúk és lányok olvasmányélményei közvetett módon az egész katolikus társadalomra kihatással voltak.

Felhasznált irodalom:

- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1903–1904. iskolai évről (1904). Pécs, 1904.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1906–1907. iskolai évről (1907). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1912–1913. iskolai évről (1913). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1913–1914. iskolai évről (1914). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézeteinek értesítője az 1914–1915. iskolai évről (1915). Pécs.
- A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet értesítője az 1906–1907-iki tanévről (1907). Pécs.
- A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet értesítője az 1907–1908-iki tanévről (1908). Pécs.
- A Pécsi Uri Nők Mária-Kongregációjának szabályai (1931). Pécs, Taizs József.
- Az Erősség Tornyáról elnevezett Pécsi Állami Főreáliskola ifjúságának Mária Kongregációja (1908). Pécs, Wessely és Horváth.
- Bangha, Béla (1911): Mi a kongregáció? Budapest, Stephaneum.
- Bangha, Béla (1941): Kongreganisták és az olvasmány. In: Bangha Béla: A Nagyasszony zászlaja alatt I. Budapest, Szent István Társulat. 375–381. p.
- Bús, Jakab (1927): Kalauz a Mária-kongregációk számára. Budapest, Apostol Nyomda.
- Gergely, Jenő (1985): A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. h.n., Kossuth.
- Havasy, Gyula (1990): A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Budapest, Magánkiadás.

- Hermann, Egyed (1973): A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, Aurora.
- Horváth, Viktor (1978): Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960). In: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–1975. Budapest, OSZK. 233–261. p.
- Juhász, Erika – Simándi, Szilvia (2008): Aus der Geschichte der ungarischen Erwachsenenbildung. In: Sári, Mihály – Huszár, Zoltán – Várnagy, Péter – Zalay, Szabolcs (szerk.): Regionalisierung – Internationalisierung. Pécs, Universität Pécs. 227–237. p.
- Kádár, Zsófia (2013): A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése. In: Egyháztörténeti Szemle 14. évf. 1. szám, 5–45. p.
- Klestenitz, Tibor (2008): A Mária kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17. évf. 3–4. szám, 83–100. p.
- Kongreganisták kézikönyve (1910). Budapest, Mária-kongregáció. 7. kiadás.
- Kongreganisták kézikönyve (1937). Budapest, „Mária-kongregáció” szerkesztősége. 16. kiadás.
- Löffler, Fülöp (1925): A Mária-kongregációk. Budapest, „Mária-kongregáció”.
- Mohl, Antal (1898): A Mária-kongregációk története. Különös tekintettel hazánkra. Győr, Győregyházmegyei Könyvnyomda.
- Pécsi Úrinők Mária-Kongregációjának könyvtárjegyzéke (1941). Pécs, Kultura Könyvnyomdai Műintézet – Mayer A. Géza és Társai.
- Petruch, Antal (1992): Száz év a magyar jezsuiták múltjából I. Kecskemét, Korda.
- Petruch, Antal (1994): Száz év a magyar jezsuiták múltjából II. Kecskemét, Korda.
- Szent Ágnes Mária-kongregáció (1931). In: Pécsi Katolikus Tudósító 9. évf. 4. szám, 5. p.
- Szentkirályi, István (1908): A pécsi Notre-Dame Nőzárda és iskolái. Pécs, Pécsi Notre-Dame Nőzárda.
- Tüskés, Gábor – Knapp, Éva (1992): Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. In: Néprajzi Látóhatár I. évf. 3–4. szám, 8–36. p.
- Wix, Györgyné (1997): A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 11. Budapest, OSZK.